

NATIONAL REPORT

door Patrick Viaene, *La Fonderie*

Het laatste verslag over de situatie van de industriële archeologie in België werd gepubliceerd in de *National Reports* van het **Vijfde ICCIH** (1984).

Sindsdien is deze situatie ingrijpend veranderd. De industriële archeologie heeft zich als interdisciplinaire wetenschap sterk ontwikkeld en is, zelfs voor het grote publiek, geen onbekende meer.

België algemeen

Door de regionalisering die zich in België voltrok drong in de drie gewesten -Vlaanderen, Brussel en Wallonië- geleidelijk bij de overheid het besef door dat er heel wat kan en moét gebeuren op het gebied van de studie en de herwaardering van het industrieel en technisch patrimonium.

Het concreet gestalte geven aan de beleidsintenties in maatregelen, het verlenen van financiële steun voor allerhande projecten en het uitwerken van acties verloopt echter algemeen beschouwd, heel wat trager dan wat verwacht kan worden.

Het fundamenteel wetenschappelijk onderzoek in de industrieel-archeologische sector is bij gebrek aan middelen erg marginaal gebleven. De pioniersrol van de universiteiten in het begin der zeventiger jaren, blijft in de tachtiger jaren enigszins steken onder de impuls van drastige bezuinigingsmaatregelen.

Dit wordt echter deels gecompenseerd door de buitengewone ont-

wikkeling van regionale en plaatselijke verenigingen en musea, waarvan de werking, vooral in het beginstadium, gedragen werd door vrijwilligers en in het bijzonder door middel van tijdelijke tewerkstellingsprojecten (1).

België kreeg in 1990 de eer als gastland te fungeren voor het 7th ICCIH. Dit had een buitengewoon stimulerende werking op het vlak van de herbundeling van de industrieel-archeologen, vooral van deze uit Vlaanderen, voor wie *TICCIH-Belgium* een ideaal ontmoetingsplatform betekende. De twee jaar die aan het 7th ICCIH voorafgingen vormden binnen *TICCIH-Belgium* méér dan zuivere congresvoorbereidingstijd. Er werden tussen de vorsers uit Wallonië, Brussel en Vlaanderen intense samenwerkingsverbanden gesmeed en diepgaande discussies gevoerd welke in 1990-1991 zouden leiden naar het bepalen

van een nieuw profiel van de organisatie *TICCIH-Belgium*.

Toch is het zo dat de jongste tijd een groeiende belangstelling merkbaar is bij de overheid. Deze interesse is binnen het *Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap* het meest uitgesproken bij de Gemeenschapsminister voor *Ruimtelijke Ordening*. Vreemd genoeg vertoont het *Ministerie van Cultuur met Eerbied*, een voorlichtingsfilm over de problematiek van het industrieel erfgoed gerealiseerd door regisseur Roland Verhavert, in samenwerking met het VVIA en het MIAT.

In opdracht van het *Ministerie voor Onderwijs* werd in 1987 de film 'Ervan met Eerbied', een voorlichtingsfilm over de problematiek van het industrieel erfgoed gerealiseerd door regisseur Roland Verhavert, in samenwerking met het VVIA en het MIAT.

De betrokkenheid met het industrieel erfgoed van de Vlaamse beleidsverantwoordelijken lijkt dan weer kunstmatig opgeklopt in 'Handen tekort', een in 1990 gerealiseerde publikatie van het VVIA.

De provinciebesturen in Vlaanderen richten hun aandacht naar telkens specifieke industrieel-archeologische domeinen, vooral op museologisch gebied: het pré-industrieel erfgoed in West-Vlaanderen, het molenmuseum in Oost-Vlaanderen, de oude diamantindustrie en de fotografie in Antwer-

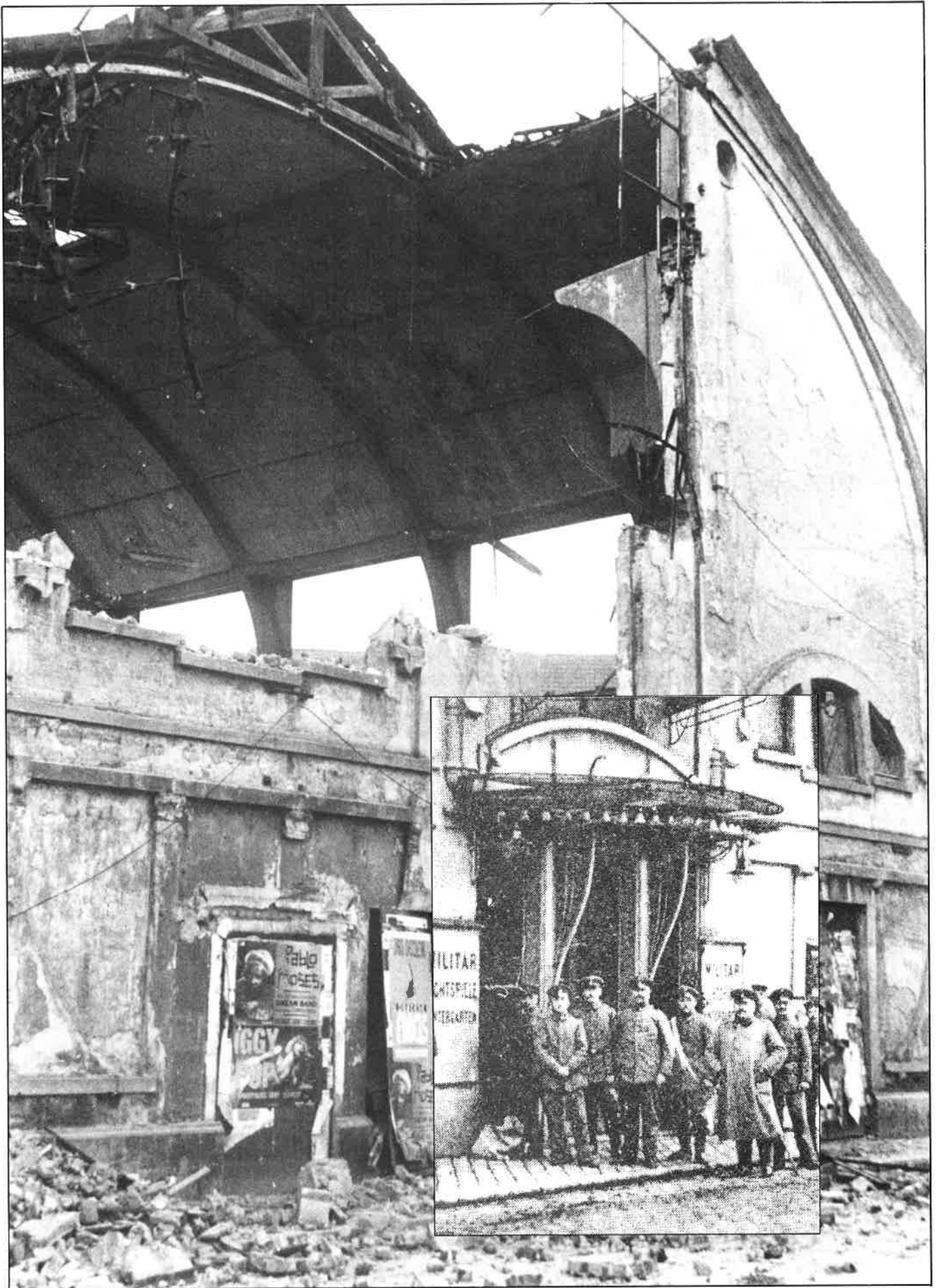
Voetnoten

1. Meer hierover kan men lezen in het *Witboek industrieel en technisch erfgoed van België. Livre blanc patrimoine industriel et technique ancien de la Belgique*, uitgegeven door de SRBII als speciaal nummer (1986:9/1) van het -intussen stopgezette- tijdschrift *Technologia*.

Sloping van het Gentse Coliseum (1911); één der belangrijkste Art Nouveau gebouwen van Vlaanderen.

Inzet: de oorspronkelijke toestand tijdens WO I.

(foto J. Kisteman, MIAT)

pen, de uitbouw van een documentatiecentrum over het industrieel erfgoed en het mijnbouwpatrimonium in Limburg. Gemeente- en stadsbesturen vertonen op zeer ongelijke wijze interesse voor het industrieel erfgoed. Die interesse is meestal gericht op de uitbouw van museale initiatieven zoals te Gent, Izegem, Ronse en Turnhout. Hierop wordt verder op teruggekomen.

Vanuit de private sector (ondernemingen en bankwezen) kwamen de laatste jaren een aantal hoopgevende initiatieven, waarvan de draagkracht duidelijk verder reikt dan culturele *image-building*.

Ter illustratie kunnen de tentoonstellingen over de industriële geschiedenis in industrieel erfgoed vermeld worden, georganiseerd door de Kredietbank en het Gemeentekrediet van België, het *Gasmuseum* van Electrabel te Leuven, het *Energiemuseum* te Zwevegem en *Energeia* te Gent/Langerbrugge eveneens van Electrabel), de plannen voor het *Drukkerijmuseum Strobbe* enz.

Verenigingen

Zoals reeds aangestipt mag het belang van de vrijwilligers en van de tijdelijk tewerkgestelden in allerhande projecten, niet onderschat worden. Dit zowel binnen wetenschappelijke instellingen als binnen verenigingen die vulgarisering en vorming in verband met het industrieel en technisch erfgoed nastreven.

Deze vereniging, waarvan de structuur en de werking na afloop van het 7th ICCIH grondig werden herzien en geherprofileerd, zal in de toekomst wellicht in ons land een zeer belangrijke rol spelen, zeker nu het regionaliseringsproces op politiek vlak in een eindfase is beland en de culturele autonomie van de gewesten een feit werd. Met de Europese eenmaking in het verschiet is het bovendien toe te juichen dat een actieve vereniging België in het buitenland blijft tegenwoordigen. En anderzijds, ook haar leden informeert over de internationale ontwikkeling van de industrieel-archeologische discipline.

Vlaanderen

Algemeen

Meer dan in de andere Belgische gewesten wordt de beoefening van de industrieel-archeologische toepassing, gedra-

gen door vrijwilligers -al dan niet binnen het kader van musea en non-profit verenigingen.

De *Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie* of VVIA, wenst haar rol van overkoepeld orgaan over een aantal lokale initiatieven, en van spreekbuis van een aantal in Vlaanderen werkzame organisaties, verder te zetten. Vele hiervan zien zich echter verplicht de activiteiten na verloop van tijd te staken door een nijpend tekort aan middelen en/of door de inhaalbaarheid van soms al te megalomaan ontworpen projecten.

Studie en herwaardering van het industrieel erfgoed gaat in de praktijk immers gepaard met *teamwork* en interdisciplinair werken wat bescheiden, minder kapitaalkrachtige verenigingen niet of zelden kunnen waarmaken. Complexe herwaarderingsoperaties van het industrieel erfgoed zijn nu eenmaal zeer moeilijk realiseerbaar op informele basis en met idealisme alleen. De teleurstellingen van bepaalde personen en groepen zijn dan ook navenant.

Anderzijds kan er gesteld worden dat de werking van verschillende verenigingen buiten de VVIA niet louter van plaatselijke aard is, maar betrekking heeft op geheel Vlaanderen en gekenmerkt is door eigen strategieën en visies. Een betrekkelijk voordeel van de financiële en materiële beperkingen van talrijke werkgroepen en verenigingen is dan weer de noodzaak die gevoeld wordt om zich in sterke mate te richten naar welbepaalde doelgroepen, die vaak van dichtbij betrokken worden. Het werken los van bevoogdende instanties, los van de controle van subsidie-organen is wellicht een uitgesproken karaktertrek van het 'onafhankelijkheidsprincipe' dat in meerdere Vlaamse verenigingen onderkent kan worden.

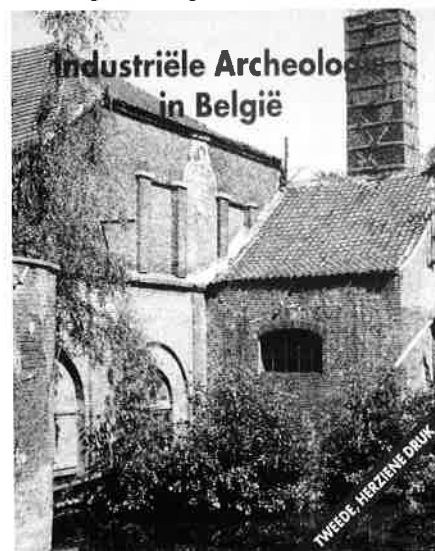
Traditionele verenigingen zoals *Molenzorg* en *Levende Molens* zetten hun werking de laatste jaren rondom een actief molenbehoud verder. Hun stijgend succes danken zij onder meer aan de unieke molenaarscursussen, die vanaf het begin der tachtiger jaren de nadruk legden op de maalvaardigheid van al dan niet gerestaureerde of te restaureren molens.

Tijdens het voorjaar 1991 werd de twintigste verjaardag gevierd van de WIARUG, de *Werkgroep Industriële Archeologie Rijksuniversiteit Gent*. De actiefste periode van deze vereniging is te situeren

Het VVIA organiseerde in 1990, in samenwerking met 26 I.A.-verenigingen, kleine musea en werkgroepen, een samenwerkingsplatform rond de toeristische uitbating van het Vlaams industrieel erfgoed.

MIAT-VIAT is de laatste jaren uitgegroeid tot de belangrijkste Vlaamse uitgeverij van industrieel-archeologische publicaties. Topper is de inventaris *Industriële Archeologie in België*.

MIAT wil zich naar de toekomst profileren als hét studiecentrum voor het industrieel erfgoed in Vlaanderen.

Het stoomcentrum Maldegem groeide, in samenwerking met de NMBS uit tot het belangrijkste 'levend' stoommuseum van Vlaanderen met een spoorlijn, een antieke kermis en andere aangepaste attracties.
(foto Stoomcentrum Maldegem)

in de zeventiger jaren. Tot de oprichting van een leerstoel voor industriële archeologie is men aan de RUG niet gekomen, evenmin als in andere universiteiten trouwens.

Binnen het universitair milieu is AWIA, *Antwerps Wetenschappelijk en Industrieel Erfgoed*, erg actief. Belangrijk waren onder meer de tentoonstellingen *Rond Van Heurck en Frison*, *Antwerps wetenschappelijk en industrieel erfgoed* uit 1985 en *19de eeuwse wetenschappelijke en didactische instrumenten in bezit van de stad Antwerpen* in 1988.

In 1986 werd te Mechelen door de Mechelse vereniging voor spoorweghistoriek 'De Mijlpaal' een regionaal spoorwegmuseum opengesteld. Ook hier kan de inbreng van (vooral oudere) vrijwilligers nauwelijks overschat worden.

In Gent wist de *Vereniging voor Industriële Archeologie en Textiel* ofte VIAT, haar activiteitenkalender sterk uit te bouwen. VIAT speelt een belangrijke rol als onderzoekscentrum en uitgeverij. Onder andere van het *Tijdschrift voor Geschiedenis van Techniek en Industriële Cultuur*, sinds begin 1992 herdoopt tot TIC (*Tijdschrift rondom Industriële Cultuur*). Sinds 1986 reikt VIAT, samen met VDK, een tweejaarlijkse Onderscheiding voor de herwaardering van ons industrieel-archeologisch erfgoed uit. Daarnaast betekent VIAT een daadwerkelijke rugsteun bij de uitbouw van het Gentse MIAT.

Ook bij de verenigingen die zich inlaten met spoorweghistoriek kan men in Vlaanderen een belangrijke ontwikkeling waarnemen.

In 1986 werd de toeristische museumspoorlijn Dendermonde-Baasrode-Puurs ingereden, dank zij onder meer de jarenlange inzet van de *Belgische Vrienden van de Stoomlocomotief*. De museumspoorlijn Maldegem-Eeklo werd onder de bezielde impuls van het Stoomcentrum te Maldegem in 1989 ingereden. Een dertigtal vrijwilligers en tijdelijke werkrachten vormt de motor van het *Stoomcentrum*. En in de provincie Limburg moest de *Toeristische Trein Zolder* of TTZ door de sluitingsplannen van de steenkoolmijn van Zolder naar een nieuw spoorwegtraject uitkijken. De TTZ werd omgedoopt tot LSV, de *Limburgse Stoomvereniging* en in 1991 werden de trajecten As-Waterschei en As-Eisden ingereden.

Tijdens de periode 1985-1991 stimuleerde de VVIA de oprichting van heel wat plaatselijke werkgroepen omtrent industriële archeologie, onder meer te Izegem, Kortrijk, in Klein-Brabant (*Werkgroep Industriële Archeologie Schelde-Durme*), te Alvergem (*Werkgroep Industriële Archeologie Westhoek*). Deze laatste oijvert voor het integraal behoud en de restauratie van een oude landelijke brouwerij.

Opvallend is dat de meeste van deze werkgroepen hun activiteiten na een bepaalde periode staakten of beperkten. Niet overal bleek de motivatie groot genoeg te zijn om industrieel-archeologische projecten daadwerkelijk te realiseren.

Anderzijds ontgroeiden een aantal de kinderschoenen en voeren een eigen koers. De VVIA nam in het recente verleden (1987) het initiatief tot de oprichting van de *VVV-Industrieel Erfgoed* (cfr. rubriek Toerisme), tastte de mogelijkheden af op het vlak van de industriële archeologie en opvoeding (cfr. *Infra*) en organiseerde in 1990 en in het voorjaar 1991 de *Campagne Industrieel Erfgoed Vlaanderen*. De VVIA hoopt in de toekomst tal van bezoekers te mogen verwelkomen in haar documentatiecentrum dat heden uitgebouwd wordt in een oud schoolgebouw te Ronse.

Musea

De museologische sector op industriële archeologie gebied kan in België beschouwd worden als het belangrijkste actieterrain.

De sterke museumtraditie in dit land is hieraan zeker niet vreemd. De soms overhaaste uitbouw van industrieel-archeologische musea, los van een onderbouwde visie, zorgt echter voor een soort van wildgroei en slorpt te veel energie op in verhouding tot de aandacht voor het wetenschappelijk onderzoek van de eigen museumverzameling.

Door de verzamelwoede geraken bovendien interessante conserveringsprojecten van het industrieel patrimonium *in situ* in de verdrinking.

Voor wat Vlaanderen betreft kan allereerst op museaal gebied de uitbreiding vastgesteld worden van de oudere industrieel-archeologische en technische musea, met een min of meer lange traditie.

In Antwerpen werden door het *Nationaal Scheepvaartmuseum* diverse havenkranen en havenwerktuigen aangeworven. Voor het eerst ging er ruime aandacht vanuit deze eerbiedwaardige instelling naar de binnenscheepvaart (onder meer door de verwerving van de spits Luranda) en het alledaagse leven der schippers en havenarbeiders.

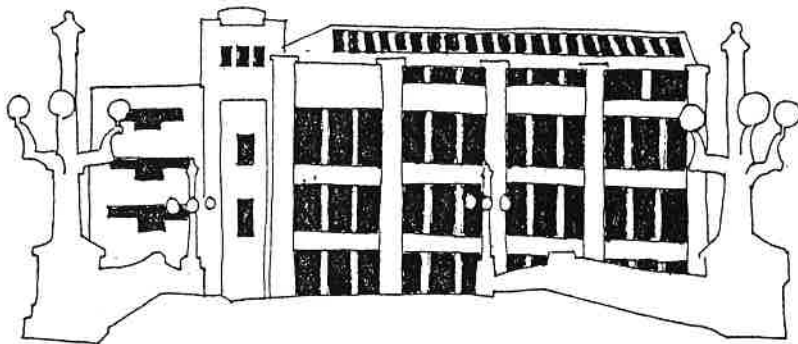
Noch in Antwerpen onderging het *Provinciaal Diamantmuseum* een volledige *face-lift*. In Turnhout kreeg het *Nationaal Speelkaartenmuseum* een nieuw onderkomen in een voormalige speelkaartenfabriek en kon voor het eerst de rijke verzameling drukpersen tentoon gesteld worden.

In 1987 werd het Nationaal Jenevermuseum te Hasselt gehuisvest in de volledige gerestaureerde en gerenoveerde jeneverstokerij Theunissen-Stellingwerff.

Het Gentse MIAT verhuisde tijdens het voorjaar 1991 naar de gerenoveerde spinnerij Uco-Desmet-

Guequier. Binnen een tweetal jaren hoopt men er een (semi-)permanente opstelling te realiseren die zich zal uitstrekken over circa 5000 vierkante meter en een volledig overzicht zal bieden van de industriële maatschappij in Gent en Vlaanderen vanaf 1750 tot heden. Vandaag beschikt MIAT reeds

over een indrukwekkende verzameling die echter nog niet geïnventariseerd en wetenschappelijk ontsloten werd. Toch wist MIAT zich in Vlaanderen te profileren als een belangrijk studiecentrum (cfr. rubriek onderzoek), als uitgeverij en als organisator van een twintigtal thematische tentoonstellingen.

het verbond voor heemkunde oost-vlaanderen

bekommerd om de gaafheid van ons heem en om alles wat de schoonheid ervan uitmaakt, betuigt zijn grote waardering en dankbaarheid

aan het college van burgemeester en schepenen der stad gent

voor de verzorgde en geslaagde restauratie van het museum voor industriële archeologie en textiel, oude vest te gent

ten blijke waarvan deze oorkonde wordt uitgereikt.

aldus gedaan te gent

25 oktober 1991

de secretaris,

namens het verbond:

de leden der commissie,

de voorzitter,

MET MEDEWERKING EN STEUN VAN DE KREDIETBANK N.V., GENT

Nog in Gent kreeg ook het AM-SAB of *Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging van België* een nieuw onderdak. In Maldegem werd het voormalig stationsgebouw ingericht als ont-haalruimte van het *Stoomcentrum*, terwijl in Wachtebeke bin-nen afzienbare tijd met de bouw

gestart wordt van een nieuw *Mo-lennuseum* in opdracht van het Provinciebestuur van Oost-Vlaan-deren. Ook het *Nationaal Borstel-museum* te Izegem werd uitge-breed en ondergebracht in een voormalig schoolgebouw. Het *Mu-seum voor Oudere Technieken* te Grimbergen bouwde na 1983, jaar

waarin het de prijs Europees Mu-seum van het Jaar in de wacht sleepte, een wetenschappelijke en museologische reputatie op tot ver buiten de landsgrenzen.

Naast de uitbouw van bestaan-de musea kwamen ook talrijke nieuwe musea tot stand. Zonder volledig te kunnen zijn binnen het kader van dit rapport vermelden we het *Provinciaal Museum voor Fotografie* te Antwerpen, het *Re-gionaal Spoorwegmuseum* te Me-chelen, het *Steenbakkerijmuseum van de Rupelstreek ('t Geleeg)* te Rumst, het *Geologisch en Mijnmu-seum* te Beringen, waar sinds kort ook de bovengrondse (stilgelegde) mijninstallaties kunnen bezocht worden op regelmatige tijdstip-pen. Voor West-Vlaanderen ver-melden we het *Tabakmuseum* te Wervik, het *Internationaal Mu-seum voor Brood-, Banket-, Suiker-bakkerij en Ijsbereiding Plaetinck* te Veurne, het *Energiemuseum* in de oude elektrische centrale te Zwevegem.

Het unieke Belle Epoque-site van het Gents MIAT wordt gevormd door een zgn. Manchesteriaanse spinnerij uit 1905 in de as van een fraaie hoogbrug uit de-zelfde periode, versierd met symbolen uit de scheepvaart, o.a. 'Rostra'-verlich-tingszuilen.
(tekening G. Verheeke, VIAT)

Het Museum van de Buurtspoorwe-gen te Schepdaal, één der belangrijkste instellingen in situ, werd op de valreep gered.
(foto P. Viaene, MIAT)

Een zeer opmerkelijke realisatie is de oprichting van *Energiea*, het *Museum voor Industrieel Erfgoed van Electrabel* te Gent-Langerbrugge. Dit privé-bedrijf bouwde te Leuven het *Gasmuseum* uit, dat in 1991 zijn deuren opende.

Verder bestaan nog plannen voor op te richten musea, waaronder het *Museum voor Fruit en Fruitverwerking* te Borgloon, het *Suikermuseum* te Tienen, een brouwerijmuseum te Alveringem en een *Papiermuseum* in een oude kartonfabriek te Alseberg.

De situatie van de musea is echter niet zo rooskleurig als het kwantitatieve aanbod doet vermoeden. Heel wat tijdelijke tewerkstellingsprojecten die de werking van de musea dragen werden, vooral op het einde van de tachtiger jaren, door de overheid geschrapt. En dit in een periode van economische heropleving voor ons land. Voor meerdere musea was het kiezen: rentabiliteit nastreven, pogen om 'self-supporting' te worden, toegeven aan verregaande eisen van private sponsors... of verdwijnen.

Een aantal private musea met onduidelijke juridische omkadering sloten tijdens de jongste jaren hun deuren, o.m. het *Landbouwnijverheidmuseum Stockmanshoeve* te Damme, het *Nationaal Orgelmuseum* te Brugge. De collecties werden zonder veel omhaal verkocht in binnen- en buitenland!

Ook het voortbestaan van het *Museum van de Buurtspoorwegen* te Schepdaal stond een tijdlang op de helling, om andere redenen weliswaar. Het museum werd vroeger beheerd door de nationale overheid (NMVB/SNCV). Door de regionalisering werd het museum bedreigd met absurde plannen voor een splitsing, doch hiervoor werd onlangs een bevredigende oplossing gevonden.

In Boom kampte het EMABB of *Ecomuseum van de Boomse Baksteen* met grote juridische problemen na het overlijden van de private eigenaar. Door de aankoop van de site van het ecomuseum door 't Geleeg (zie supra) is voorlopig een oplossing gevonden. Te Baasrode werd het voortbestaan van het *Scheepvaartmu-*

seum (en de unieke site van de oude scheepswerf naast het museum) een tijdlang ernstig bedreigd door de slopingsplannen wegens verbreding van een provinciebaan.

De strijd voor het behoud van het industrieel erfgoed der Kempische steenkoolmijnen blijft in de actualiteit, o.a. rond de realisatie van het ERC-project. Hier de statige schachtoren van Genk-Winterslag.
(foto P. Viaene, MIAT)

Terwijl aan de ene kant grote inspanningen worden geleverd door o.a. de *Koning Boudewijnstichting* voor het behoud van het Antwerps industrieel erfgoed, zoals bij de voormalige haringrokerij in de Kronenburgstraat (boven), blijft het belangrijk patrimonium van de 'Stad aan de Stroom', zelfs in het vooruitzicht van Kultuurstad 1993, bedreigd. Hieronder de sloop van de *Koninklijke Stapelhuizen* in 1990. (foto's Koning Boudewijnstichting en De Gehavende Stad)

Het roerend en onroerend patrimonium

Sinds 3 maart 1976 kunnen door een decreet 'monumenten van industrieel-archeologisch belang' typische landschappen of landschapskenmerken die door de industrialisatie zijn ontstaan, beschermd worden.

Heden zijn een driehonderd industriële gebouwen en installaties beschermd. Dit vertegenwoordigt circa vijf procent van het totaal aantal beschermde monumenten in Vlaanderen. Het grootste deel van deze monumenten zijn winden watermolens. Men kan derhalve stellen dat slechts één op zestig monumenten in Vlaanderen een industrieel archeologisch karakter bezit, wat bitter weinig is.

Theoretisch worden negentig procent van de restauratiekosten der beschermde monumenten gedragen door het *Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap*. Feit echter is dat het overgrote deel van de beschermde industriële monumenten in een zeer slechte bouwfysische toestand verkeert, zien-derogen aftakelt en verkrot, met alle consequenties vandien voor de (vaak niet beschermde) inboedel.

Ook het roerend industrieel patrimonium verkeert dus in een weinig benijdenswaardige situatie. Denk maar aan de stoommachine *Vanden Kerchove* in het verkrot, 'beschermd' machinehuis van de (niet beschermde) textielverdelingsfabriek *Alsberghe-Van Oost* te Gent/Drongen of aan de droeve omstandigheden waarin de oudste bewaarde stoommachine van België uit 1837 in de stokerij *Betsberg* te Landskouter 'bewaard' wordt...

Maar boven alles kampt Vlaanderen, voor wat de industrieel archeologische musea betreft, met een tekort aan financiële middelen, een nijpend gebrek aan geschoold personeel en vakmensen, een verouderde of afwezige infrastructuur en uitrusting.

In Antwerpen werd het project voor een industriemuseum, in het vooruitzicht geteld naar aanleiding van de manifestatie *Antwerpen Culturele Hoofdstad van Europa 1993*, in de koelkast getopt.

In Sint-Truiden moet het *Provinciaal Museum voor het Industrieel Erfgoed* (PMIE) het voorlopig (nu al meer dan tien jaar lang!) stellen zonder museumruimte. Het documentatiecentrum van het PMIE, één der rijkste in zijn soort van Vlaanderen, bevindt zich op een

zolderverdieping van een begijnhofconvent! Het PMIE draait met één personeelslid... Nochtans heeft deze instelling een zeer belangrijke opdracht, onder meer op het gebied van de dringende noodzaak van waardering, studie en behoud van het Limburgse mijnbouwpatrimonium.

De jongste jaren ontstond in Vlaanderen een zekere consensus over de noodzaak van het behouden van het roerend industrieel erfgoed *in situ*. Alleen is de vraag nu of deze optie met de huidige middelen voor het beheer en het instandhouden van dit roerend patrimonium haalbaar is.

Het niet beschermde patrimonium is het laatste decennium in stijgende mate het slachtoffer geworden van vandalisme en moedwillige ontvreemding. Het al dan niet voorlopig onderdak geven aan het waardevolste deel van het roerend industrieel en technisch patrimonium in musea is dus niet steeds de slechtste oplossing. Grote restauraties (in de strikte betekenis van het woord) zoals deze in het Centraal station te Antwerpen kwamen tot op heden toe, zelden voor.

Typerend voor de huidige situatie is dat bij beschermingsoverwegingen of bij instandhoudingswerken nog altijd weinig nagedacht wordt over de mogelijkheden van zinvol hergebruik. Het feit dat een fabrieksgebouw beschermd is wordt door de eigenaar die plannen heeft voor een herbestemming dan ook ervaren als een hinderpaal.

In toenemende mate voert de *Koning Boudewijnstichting* een selectief beleid op het vlak van het industrieel archeologisch patrimonium en betoelaagt de renovatie of restauratiewerken van een aantal al dan niet beschermde monumenten. We vermelden de werken aan de waterpomp en het pomphuis aan de Boeverievest te Brugge, de voorstudie der restauratie van de kartonfabriek *Winderickx* te Alsemberg en de renovatie van de voormalige brouwerij *Christiaan* te Koekelare.

Dit alles belet niet dat bijna dagelijks ongemerkt waardevolle industrieel archeologische relictten (gebouwen, machines, bedrijfsarchieven...) verdwijnen. Het hard werkende *Bestuur voor Monumenten en Landschappen* en het *Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap* en zelfs indrukwekkende protestcampagnes van allerhande verenig-

gingen konden in 1990 de sloping niet beletten van de *Koninklijke Stapelhuizen* te Antwerpen, belangrijke delen van het Limburgs mijnbouwkundig patrimonium, grootse ensembles als steenbakkerijen te Lauwe, Boom, Rumst en textiel fabrieken te Gent, Ronse, Temse en Kortrijk, of de sloping van het *Coliseum* te Gent, één der belangrijkste Art-Nouvea spektakel-zalen van het land (met unieke driescharmierspanten).

In het vooruitzicht van Antwerpen Cultuurstad 1993, wordt het als monument beschermde Sint-Felixstapelhuis omgevormd tot onthaalcentrum. Daarnaast wordt gedacht aan het onderbrengen van het Hoger Architectuurinstituut op de verdiepingen.
(foto Verstraeten, MIAT)

Gent onderdak vond, de chocoldefabriek *Rosmolen* heringericht als ..., een voormalige mostaardfabriek waarin de Gentse hoofdmoskee ingericht werd en de oude bottelarij van jeneverstokerij Bruggeman als depot voor het Gentse MIAT.

Daarnaast komen vooral na 1980 'architecturale' renovaties voor.

Bekende voorbeelden hiervan zijn onder meer de renovatie van de *Dijlemolens* te Leuven tot wonen werkgemeenschap, de omvorming tot woningen van de kousenfabriek *Fabota* te Leuven, de renovatie van drukkerij *Het Licht* tot theaterwerkplaatsen, de restauratie van *Feestlokaal-Volkshuis-Vooruit* tot kunstencentrum, de inrichting van het MIAT in de spinnerij *Desmet-Guequier* (alledrie te Gent), de renovatie van tapijtweverij *Tissage du Canal* in Kortrijk tot cultuurcentrum *Het Kanaal*, de verbouwingen van de maalterijen *De Nieuwe Molens van Genten Brucoma* te Brugge tot bedrijventerminum en woonruimtes, de talrijke renovaties van stapelhuizen en magazijnen tot lofts en horecabedrijven te Antwerpen-Zuid, de (gedeeltelijke) verbouwing van het textielbedrijf *Loutex* tot scholencampus, de beluikenrenovatie en de verbouwing van een oude blekerij als pralinefabriek (allemaa' te Gent)...

De grote meerderheid van al deze projecten en realisaties situeren zich in de private sector.

De grootste uitdaging in Vlaanderen is wellicht het vinden van een aanvaardbare oplossing voor het rijke Limburgs mijnen-patrimonium. Het is onmogelijk deze gebouwen een uitsluitend museale of culturele bestemming te geven. Zoals elders het geval is, past het om dit patrimonium optimaal te integreren in verschillende deelgebieden (wonen, werken, ontspanning, cultuur) van het maatschappelijk bestel.

Hergebruik

De economische recessie in de jaren zeventig bracht een kentering teweeg in de planning (en vooral de uitvoering) van grootschalige bouwprojecten. Sindsdien, en vooral dan de jongste jaren, werden meer en meer gewezen fabriekspanden hergebruikt voor zowel nieuwe economische doeleinden als voor culturele bestemmingen.

Dit hergebruik is uiteraard niet nieuw. In Vlaanderen werden sinds de negentiende eeuw voortdurend bedrijfsgebouwen getransformeerd. Onder meer tijdens de dertiger jaren van onze

eeuw was er een sterke tendens tot hergebruik.

Enkele voorbeelden van wat we bedoelen met hergebruik zijn: een coöperatieve broodbakkerij (*Volksbelang* te Gent) reeds tientallen jaren in gebruik als garagebedrijf, drie grote Gentse spinnerijen die sinds 1937 dienst doen als bedrijfsruimten voor de productie van elektrisch materiaal, de schoenenfabriek *L'Eperon d'Or* te Izegem waarin de kantoren van een olieslagerij ondergebracht werden, een spinnerij waarin het rectoraat van de Rijksuniversiteit

Educatieve en toeristische werking in en rond ons industrieel erfgoed zitten in de lift.

Initiatieven te over, zowel voor kinderen, zoals in het MIAT-VIAT te Gent (boven) of voor volwassenen door de reisclub *Etappe*, met de spits 'De Ark' te Aalst (onder).

(foto's J. Kisteman en P. Viaene, MIAT)

Onderwijs en toerisme

Opvallend is, dat nergens in België een volwaardige opleiding tot industrieel archeoloog kan gevolgd worden. Forse bezuinigingen van de universitaire budgetten verhinderen de uitbouw van een volwaardige leerstoel voor industriële archeologie. In een aantal niet-universitaire instellingen kan een opleiding in verband met industriële archeologie gevolgd worden, onder meer aan de *Vrije Universiteit Brussel*, de UFSIA te Antwerpen, het *Sint-Lucasinstituut (Instituut voor Conservatie en Restauratie)* te Gent.

In 'het' secundair onderwijs is de situatie nog droeviger.

Het voortbestaan van het leervak geschiedenis staat al jaren op de helling en de technische bagage van de jongeren is erg gering.

België is door de uitzonderlijke kwantiteit en kwaliteit van zijn industrieel patrimonium en zijn centrale ligging in West-Europa overigens een land waar heel wat mogelijk zou moeten zijn, vooral op het vlak van de uitbouw van het industrieel toerisme. In de periode 1984-1991 werden reeds een aantal initiatieven op dit vlak ondernomen.

Veel industriële en technische musea in Vlaanderen danken hun groot bezoekersaantal en groeiend succes aan het stijgend binnenlands en internationaal toerisme. Dit werd onder meer in de kijker gezet tijdens een campagne georganiseerd door *Toering-Wegenhulp* en via het project *VVV. Industrieel Erfgoed (1986-1987)* van de *VVIA*.

Het succes van een aantal initiatieven wordt in sterke mate bepaald door promotie en marketing. In Gent heeft VIAT een jarenlange traditie opgebouwd inzake rondleidingen en exploratie van het industrieel erfgoed onder de vorm van voettochten, boottrips, fietsen autoroutes in Gent en Oost-Vlaanderen. De aandacht van het

Gentse MIAT voor industrieel toerisme blijkt onder meer uit de realisatie van de grote overzichtstentoonstelling (later als koffertentoonstelling te zien in binnen- én buitenland) *Industriële Archeologie in België (1986-1987)*, die op de ruime mogelijkheden, besloten in het industrieel toerisme, gewezen heeft.

Onderzoek

Op het vlak van de inventarisatie van het roerend en onroerend industrieel erfgoed in België, staat men nog niet heel ver. Zonder een degelijke en zo volledig mogelijke inventaris is een systematische controle op het verdwijnen van het industrieel patrimonium nochtans niet mogelijk.

Belangrijke toeristische trekpleisters vormen uiteraard ook de *museumspoorlijnen* en het recentere industrieel toerisme langs kanalen en rivieren, onder meer op oude binnenschepen. Verenigingen als *De Ark (Aalst)* de *Belgica Nautica (Mechelen)* bouwden in deze optiek reeds meerdere oude vaartuigen om.

En inventaris is het fundament en vertrekpunt van zowat elke industrieel archeologische operatie, of zou het moeten zijn...

In Vlaanderen wordt verder gewerkt aan de sinds 1973 (!) ingezette reeks *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen*, waarin tot op zekere hoogte aandacht ge-

schonken wordt aan industriële monumenten. Het patrimonium wordt echter vooral vanuit architecturaal oogpunt bekeken. Voor het roerend erfgoed is er slechts een vrij summiere aandacht.

In 1986 gaf MIAT *Industriële Archeologie in België* uit, een catalogus/inventaris die een grofmazige totaalblik geeft op het ongemeen rijk industrieel patrimonium in België. Deze publikatie kan als een manifest beschouwd worden, een noodkreet om dringend werk te maken van een gedetailleerde inventaris per streek en/of per industrietak.

In 1990-1991 organiseerde de VVIA de *Campagne Industrieel Erfgoed Vlaanderen* met aansluitende koffertentoonstelling. De inventarisfiches die in grote getale werden verspreid leverden een bescheiden resultaat en waren vooral vanuit een sensibiliserings-oogpunt bedoeld.

De jongste jaren verscheen af en toe een thematische inventaris.

Eén der meest opmerkelijke voorbeelden hiervan is wellicht deze omtrent de watertorens in ons land, uitgegeven door NAVewa. De moleninventarissen van de Provincie Oost-Vlaanderen vormen een tweede voorbeeld.

Het wetenschappelijke onderzoek naar oude industriële sites en de meeste *case-studies* over industrieel erfgoed werden gerealiseerd door studenten (als licentiaatsverhandeling) of door vrijwillige vorsers, al dan niet verbonden aan bepaalde musea of studiecentra en verenigingen.

Ook een aantal privébedrijven gaven de opdracht tot het samenstellen van een bedrijfsgeschiedenis (in de vorm van een jubileumboek of -tentoonstelling bijvoorbeeld) waarbij onder meer aandacht ging naar industrieel archeologische aspecten.

Andere hoopgevende initiatieven zijn te vinden bij een zorg voor archiefbeheer, zoals het geval is bij de AMSAB (Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging van België) of bij het KADOC (*Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum*).

Hoewel het *Algemeen Rijksarchief* over erg weinig financiële middelen beschikt is ook binnen deze instelling een kentering merkbaar ten gunste van een groeiende bekommernis voor het behoud van bedrijfsarchieven.

We wezen al op het uitzonderlijk belang van de vereniging *TIC-CIH-Belgium*, die in 1990 het Ze-

vende Internationaal Congres voor het Behoud van het Industrieel Erfgoed organiseerde te Brussel en de grote inbreng van wetenschappers uit Vlaanderen binnen deze vereniging.

Andere instanties die regelmatig colloquia en studiedagen organiseren omtrent het industrieel verleden en het industrieel erfgoed zijn onder meer het *Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek*, MIAT, VIAT en VVIA.

Samenvattend kan worden gesteld dat de industriële archeologie in Vlaanderen zich de jongste jaren sterk ontwikkeld heeft. Een deel van de vroegere achterstand met betrekking tot de industrieel archeologische praktijk in het buitenland werd ingelopen. Het uiterst rijk verenigingsleven en de grote waaier van museale initiatieven in Vlaanderen is opvallend, vooral wanneer men de materiële beperkingen op hun juiste waarde inschatten kan.

Het samengaan en op elkaar inwerken van private en overheidsinitiatieven kan in de toekomst zorgen voor een positieve houding ten aanzien van het industrieel en sociaal patrimonium, een houding die heden reeds op heel wat maatschappelijke domeinen merkbaar is.